

KREATIV PROBLEMFORSTÅELSE OG MEDANSVARLIGE LØSNINGER

Hva bør ligge til grunn for et utdanningssystem og en skolesektor som skal ivareta utfordringene for fremtidens samfunn? Artikkelforfatteren er leder ved Senter for Økologisk Økonomi og Etikk, og trekker her frem verdier og prioriteringer han mener bør inkluderes i fremtidens skole.

AV OVE JAKOBSEN

Troen på at vitenskapelig forskning skal gi svar på de fleste utfordringer som oppstår i samspillet mellom menneske, natur og samfunn har økt enormt i de senere årene. Når symptomene på at noe er galt blir tilstrekkelig alvorlige kommer derfor kravene om mer forskningspenger som en naturlig konsekvens. I denne artikkelen diskuterer jeg i hvilken grad idealet om spesialisert kunnskap basert på objektive forskningsmetoder er i stand til å leve opp til forventningene. Min påstand er at det legges for stor vekt på å utdanne forskere som i liten grad stiller spørsmål ved riktigheten av egne metoder og ved betydningen av egen forskning. På denne måten får vi stadig flere "nyttige" forskere som arbeider innenfor de etablerte paradigmenes uten trening i å betrakte virkeligheten ut fra nye og utfordrende perspektiver. Videre diskuterer jeg hvilke verdier som må ligge til grunn for et skolesystem som skal utdanne elever med kreativ problemforståelse og evne til medansvarlige løsninger.

Innsikt i helheter

I tillegg til at elever og studenter øves opp til å bli lydige paradigmebærere er det en tendens i det offentlige skolesystemet til at spesialisert kunnskap fortrenger generell innsikt i helheter og dynamiske sammenhenger. Undervisning ved skoler, høyskoler og universiteter er innrettet mot å lære elever og studenter riktige svar på de spørsmålene de kan forvente å møte på eksamen. Problemstillinger som går igjen ved eksamen påvirker dermed læringen i like stor grad som de pedagogiske og faglige visjonene vi finner i læreplanene. Konsekvensen er at elever og studenter blir drillet i detaljkunnskap innenfor begrensede og adskilte temaområder. Økende oppsplitting i fakulteter, institutter, avdelinger og sentre ved universitetene bærer tydelig bud om en utvikling der helhetsbetraktninger og flerfaglige problemstillinger står i fare for å bli nedprioritert eller i verste fall uteglemt. Mange ubekvemme problemstillinger knyttet til for eksempel miljø og fattigdomskrise har en tendens til å havne i et vitenskapelig ingenmannsland. Forskere innenfor naturvitenskap og økonomi skyver verdispørsmål over til humanistiske fagområder, som på sin side ikke er særlig opptatt av natur og økonomi.

Dermed forsvinner noen av vår tids viktigste problemstillinger ut av forskningens fokus.

Kunnskap i sammenheng

Fordelen med spesialisert kunnskap er at vi får vite mer dyptgående innsikt i avgrensede fenomener av spesiell interesse, ulempen er at vi mister dynamiske helheter ut av syne. Den engelske filosofen Alfred North Whitehead (1864-1947) advarte mot "the fallacy of misplaced concreteness" som han mente var en konsekvens av den økende spesialiseringen innenfor vitenskapen. Spesialiseringen førte til at kunnskap ble mer og mer abstrakt og dermed løsrevet fra sin naturlige sammenheng.

Forskerne har en tendens til å forveksle abstraherte begreper, teorier og modeller med den reelle virkeligheten. Problemet brer om seg og forsterkes fordi forskerne ikke bare forveksler abstraksjonene med virkeligheten, i tillegg generaliserer de abstraksjonene til å gjelde fenomenområder som overskrider de områdene kunnskapen opprinnelig var ment å gjelde for. De problemene som oppstår når stadig flere områder av samfunnet kommersialiseres gjennom introduksjon av økonomiske begreper, teorier og modeller er illustrerende eksempler på "the fallacy of misplaced concreteness".

En del av forklaringen på den omfattende økonomiseringen av samfunnslivet er at økonomi

«Gjennom arbeidet med filosofiske, estetiske og etiske problemstillinger utvikles evnen til å stille kritiske spørsmål og til å oppleve verdier i alt som omgir oss»

har oppnådd vitenskapelig status på grunn av avansert modellutvikling forankret i en høy grad av abstraksjon. Selv om forklaringskraften og evnen til prediksjon ikke alltid er like vellykket har økonomiske forklaringsmodeller og løsningsmetoder trengt inn på stadig nye områder av samfunnslivet. Resultatet er at verdier knyttet til mening, samhandling og felles ansvar for natur og kultur blir fortrent til fordel for privatisering, effektivisering, konkurranseutsetting, kostnadsreduksjon og krav om økt inntjening. Den amerikanske økonomen Herman Daly hevder at økonomiske begreper og teorier i økende grad blir brukt til å forklare fenomener der de verken er relevante eller gyldige. Problemet er at kunnskap som ikke fanger opp verdier, relasjoner og dynamisk prosesser er lite egnet til å forstå den levende virkeligheten vi er en del av.

Revitalisering av utdanningssystemet?

Den norske økonomen, Leif Holbæk-Hanssen (1917-1991) brukte betegnelsen ordmaskerte tankebaner for å illustrere at mange av de ideene som ligger til grunn for våre handlinger er basert på nedarvede tankemønstre som vi bruker mer eller mindre ubevisst, ofte uten å reflektere over verken gyldighet eller relevans. På denne måten styres våre handlinger av "ordemballerte og ordmaskerte" tankebaner. Markedskrefter, prismekanismer og konkurransekraft er eksempler på "ordmaskerte ideer" som ligger til grunn for dagens økonomiske teori og praksis. For å komme ut av uføret mente han det var nødvendig med en endring i vår grunnleggende virkelighetsoppfatning, våre metoder for å søke kunnskap og vår måte å handle på. Kort sagt en "åndelig storrengjøring" der revitalisering av utdanningssystemene står sentralt.

Spesialisering er viktig for å fremme effektivitet på avgrensede områder mens vurderinger og handlinger som fremmer ansvarlighet for natur og samfunn i et langsiktig perspektiv er

basert på bredt forankret generell kunnskap. I de senere årene har spesialiserte redskapsfag overtatt plassen til dannelsesfag som filosofi, estetikk og etikk. Kravene om økende effektivisering og økonomisering har ført til at slik grunnlagstenkning blir opplevd som en luksus man ikke lenger har kunnet unne seg i samme utstrekning som tidligere. Kritisk refleksjon over grunnleggende problemstillinger er ingen luksus, det er en nødvendighet for å utvikle en helhetlig og virkelighetsnær kunnskap.

Utdannelse bør være mer enn abstrakt kunnskap og faktakunnskap. Et minst like viktig element er forståelse av sammenhenger og evnen til å bruke kunnskapen på en klok måte. Gjennom arbeidet med filosofiske, estetiske og etiske problemstillinger utvikles elevenes og studentenes evne til å stille kritiske spørsmål og til å oppleve verdier i alt som omgir oss. Målet er at undervisningen skal bidra til at elevenes og studentenes iboende potensiale gis muligheter til å slå ut i full blomst. For at dette skal skje må undervisningen bidra til å vekke nysgjerrighet, forestillingsevne og kreativitet. Alle de nevnte egenskapene er viktige for at personen skal bli rustet til å møte fremtidens utfordringer på en balansert og ansvarlig måte.

Læringsforståelse

Den vitenskapelige kunnskapsproduksjon er kanskje vår tids mest dominerende kulturgode. Det er derfor viktig at lærere, elever og studenter bidrar til å overskride den vitenskapelige kunnskapstradisjonen som har utviklet seg i kjølvannet av opplysningstidens mekanistiske forklaringsmodeller. I overensstemmelse med denne tradisjonen kan læring sammenlignes med at elevene fylles med kunnskap på samme måte som en fyller vann i en bøtte. Prosessen krever ingen deltakelse fra eleven og studenten, det er først og fremst læreren som er aktiv.

En mer relevant forståelse av læring bygger på en organisk tilnærming der kunnskap er å

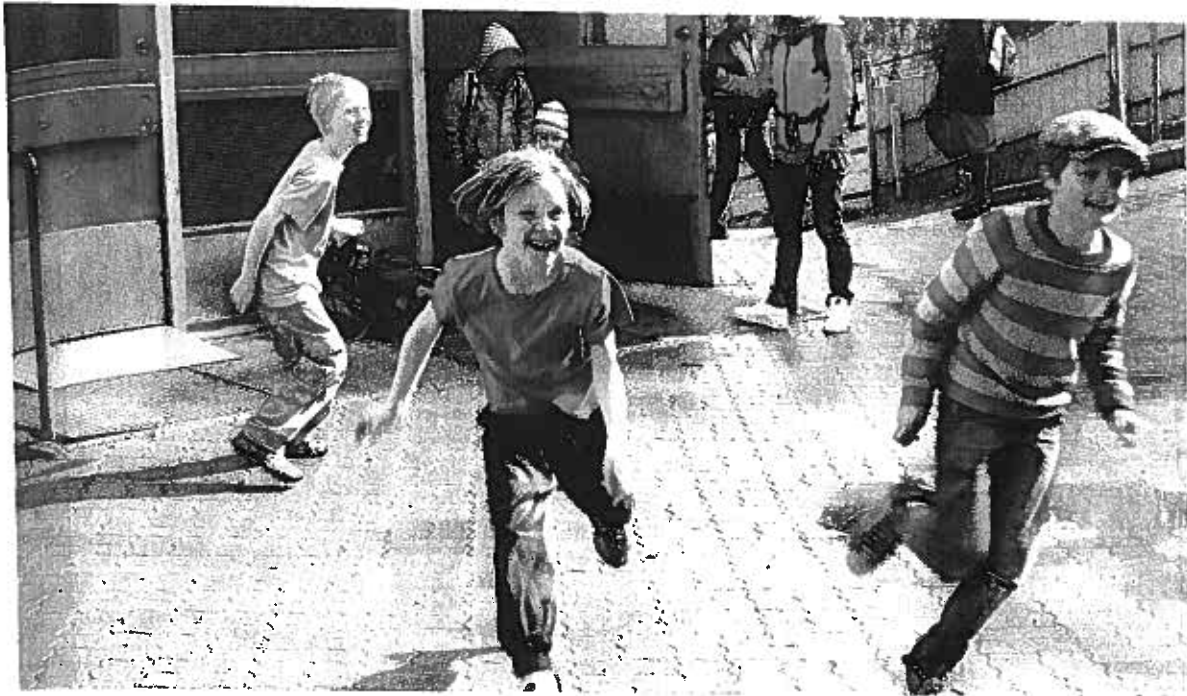

FOTO: BEATHE SCHIELDROP

betrakte som føde i en pågående utviklingsprosess. For å kunne gjøre seg nytte av næringen må den bearbeides av den enkelte. Dersom kunnskapen forblir ufordøyd fører det til at ytre artefakter som teaterbesøk eller antall bøker i det private biblioteket blir viktigere enn den medaktive dannelsesprosessen. Poenget er at dannelse er noe vi oppnår gjennom en pågående refleksjon over grunnleggende kulturelle verdier.

Verdier

I tillegg må læringen skje i et kontinuerlig samspill med omgivelsene, både samfunnet og naturen. Mangelen på integrasjon mellom de ulike delene leder til at kunnskapen blir livsfjern og abstrakt. Det er derfor nødvendig at lærerne har et velfundert forhold til hva som skal til for at læreprosessen skal bli levende, interessant og utfordrende for elever og studenter. Lærerne bør trenes opp i sokratisk ånd til å bli "fødsels-hjelpere" som bidrar til at elever og studenter selv oppdager kunnskapen i stedet for å være dosenter som presenterer ferdigtygde fakta som skal gjengis på eksamen.

Det er viktig at både studenter og lærere blir seg bevisst at nuet er et samspill mellom erfaringer fra fortiden og visjoner om fremtiden. For å forstå den tiden vi lever i er det derfor nødvendig å forholde seg reflektert og kritisk til så vel fortiden som fremtiden. Uten en slik tilnærming står læring i fare for å bli passiv og kanskje ufordøyet mottagelse av informasjon, i stedet for å være en prosess som utdanner ansvarlige, samfunnsbevisste mennesker. Målet er at elever og studenter forstår og finner mening med ulike fenomener med referanse til en større sammenheng. I dette perspektivet blir at eksamen forvandlet til en arena der elever og studenter skal stille spørsmål rettet mot virkelige situasjoner eller tekster der hensikten er å åpne for verdier, kreativ problemforståelse og medansvarlig problemløsning. Undervisning inspirert av en slik eksamensform vil bli svært forskjellig fra dagens fokusering på konformitetsfremmende kunnskapsproduksjon.

Ove Jakobsen er professor i økonomi ved Handelshøyskolen i Bodø, senter for Økologisk Økonomi og Etikk